

חִבְרוּתָא

לְבִי בְּמִזְרַח / ר' יהודה הלוי

לְבִי בְּמִזְרַח וְאֲנֹכִי בְּסוֹף מַעְרָב
 אִיךָ אֶטְעָמָה אֶת אֲשֶׁר אֲכַל וְאִיךָ יַעְרֵב
 אִיכָה אֶשְׁלֵם נְדָרֵי וְאֶסְרִי, בְּעוֹד
 צִיּוֹן בְּחֶבֶל אֲדוֹם וְאֲנִי בְּכַבֵּל עֶרֶב
 יִקַּל בְּעֵינַי עֲזוֹב כָּל טוֹב סִפְרָד, כְּמוֹ
 יִקַּר בְּעֵינַי רְאוֹת עֶפְרוֹת דְּבִיר נְחָרֵב.

יערב - יהיה בעל טעם טוב.
נדרי ואסרי - נדרים והבטחות, בהקשר של השיר -
 הנדר לא לשכוח את ציון ולעלות לארץ.
חבל אדום - האיזור הגיאוגרפי של ארץ ישראל וירדן.
 אדום מסמלת גם את הנצרות, שבאותה תקופה
 שלטה בארץ ישראל.
כבל ערב - בספרד שלטו באותה תקופה המוסלמים.
דביר - כינוי לבית המקדש.

רבי יהודה הלוי (ריה"ל) נולד בספרד בשנת 1086
 לערך ומת בשנת 1140. הוא היה "איש אשכולות" -
 פילוסוף, משורר ורופא - ועסק בתחומים מגוונים. ספרו
 הידוע "הכוזרי" הוא ספר פילוסופי המבקש להציג
 את עליונותה של הדת היהודית. הספר מתאר שיחות
 וויכוחים בין המספר, שהוא חכם יהודי, לבין מלך
 הכוזרים, שאיננו יהודי. המלך מנסה לאתגר את החכם
 בשאלות על הדת הרצויה. רבים משיריו של ריה"ל הם
 "שירי ציון" - שירי געגועים ושבח לירושלים ולארץ
 ישראל. בערוב ימיו ניסה ריה"ל להגיע לארץ ישראל,
 אך ככל הנראה הדבר לא עלה בידו, והוא נפטר עוד
 במצרים, זמן קצר לפני שהצליח לממש את חלומו.
 השיר "לבי במזרח" הוא אחד משירי ציון הידועים
 ביותר של ריה"ל.

תַּחֲנֵת מִידַע

שאלות לדין ולמחשבה

- א. חפשו במפת העולם את ספרד ואת ארץ ישראל - למה מתכוון המחבר כאשר הוא כותב שלבו במזרח והוא עצמו בסוף מערב?
- ב. לפי הנאמר בשיר, מהם תנאי החיים של המחבר בארצו?
- ג. מה ידוע למחבר השיר על המציאות בארץ ישראל בזמן כתיבת השיר?
- ד. המחבר מתאר את הכאב הנובע מריחוקו מארץ ישראל ככאב שיש לו השלכות על מצבו הגופני. אילו מילים בשיר מבטאות את מצבו הגופני?

הכתיבה לארץ ישראל בכלל ולירושלים בפרט אפיינה לא רק את יהודי ספרד, אלא יהודים רבים במקומות שונים בראבי העולם. מספרד, הנמצאת ממערב לארץ ישראל, נפלים לאתיופיה, הנמצאת מדרום לה - באפריקה, ונלמד על הקשר המיוחד וארוך השנים של יהודי אתיופיה לירושלים ולארץ ישראל.

תחנת מידע

על יהדות אתיופיה

על ראשיתה של הקהילה היהודית באתיופיה אין כמעט מקורות כתובים. הדעה הרווחת היא שיהודי אתיופיה הם צאצאי שבט דן, שהגיעו לשם בימי הפילוג בין מלכות ישראל למלכות יהודה. למסורת זו יש ביסוס בנבואת ישעיהו המתארת את גלות עשרת השבטים ואת שיבת הגולים ארצה: "וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא, יוֹסִיף אֶדְנִי שְׁנֵית יְדוֹ לְקִנּוֹת אֶת שְׂאֵר עַמּוֹ אֲשֶׁר יִשְׂאָר מֵאֲשׁוּר וּמִמִּצְרַיִם וּמִפְתָּרוֹס וּמִכּוּשׁ וּמִעִילָם וּמִשִּׁנְעָר וּמִחֲמַת וּמֵאֲיִ הָיִם. וְנָשָׂא נֶס לְגוֹיִם, וְאָסַף נְדָחֵי יִשְׂרָאֵל; וּנְפָצוֹת יְהוּדָה יִקְבֹּץ מֵאֲרָבַע כְּנָפוֹת הָאָרֶץ" (ישעיהו יא, יא-יב).

במשך השנים סיגלו לעצמם יהודי אתיופיה מנהגים ייחודיים, ובהם ציון חג הסיגד, החל 50 ימים לאחר יום הכיפורים. חג זה מוסיף נדבך נוסף על חשבון הנפש של עשרת ימי התשובה: מזכירים בו את מתן התורה ומחדשים את הברית בין עם ישראל לאלוהים, בדומה לברית שחידש עזרא בימי שיבת ציון.

בכל תקופת הגלות המשיכו יהודי אתיופיה לחלום על ארץ ישראל ועל ירושלים, ובין השנים 1977-1985 עזבו כ-20 אלף מהם את בתיהם ויצאו למסע חשאי לעבר ישראל בעקבות אותו חלום עתיק לשוב לארץ אבותיהם. הם נאלצו לעזוב את בתיהם בחיפזון, ללכת ברגל בחבלי ארץ לא מוכרים ולשהות בין שנה לשנתיים במחנות פליטים לפני שהגיעו לישראל. תנאי הדרך הקשים כללו התקפות שודדים, צעדות ליליות בשבילי הרים נידחים, מאסרים, מחלות ומוות. כחמישית מהיוצאים לדרך לא שרדו את המסע ונספו בדרכים הקשות.

על כמיהתם של יהודי אתיופיה לירושלים אפשר ללמוד מתוך עדותה של גילה ביטאולין, שעלתה מאתיופיה, משירו של איים אידיסיס, "שיר המסידה", ומיצירת האמנות של האמן יוסא אתיופיה עלמו אישטה.

מתוך עדותה של גילה ביטאולין:

"סיפרו לנו שירושלים כולה עשויה זהב. שאפילו המדרכות בה עשויות זהב. והאנשים שמתגוררים שם, כולם יהודים החיים בשלום ורעות, והם מחכים לנו, האחים היהודים. וכשנגיע לשם, יקבלו אותנו בשמחה, ונהיה חלק מהמשפחה הגדולה... למשמע דברים אלו היינו מתמלאים שמחה ותקווה שאכן היום הזה יגיע."

(גילה ביטאולין, בתוך מ' ולדמן [עורך], הגדת יציאת אתיופיה, תל-אביב תשס"ה, עמ' 86)

חברותא

שיר החסידה

מילים: חיים אידיסיס
לחן: שלמה גרוניך

עֲפָה חֲסִידָה לְאַרְץ יִשְׂרָאֵל
כְּנָפִים מְנִיפָה מַעַל הַנִּילוֹס
אֶל אֶרֶץ רְחוֹקָה
מַעְבֵּר לְהָרִים שֵׁם בֵּית יִשְׂרָאֵל
יוֹשְׁבֵים וּמְצַפִּים
חֲסִידָה חֲסִידָה צְחוּרֵת צֹאֵר
מָה רָאוּ עֵינֵינוּ
שִׁירֵי לִי סִפּוּר
שׁוֹתֶקֶת חֲסִידָה אֵינָה פּוֹצָה מְקוֹר
נִשְׁעָנֶת עַל רִגְלָהּ יְעוּד מַעַט תְּחֹזֵר
תְּנִיף כְּנָף גְּדוֹלָה
בְּדֶרֶךְ אֶל הַקּוֹר בְּדֶרֶךְ תַּעֲצוֹר
בְּצִיּוֹן עִיר הָאוֹר
חֲסִידָה חֲסִידָה אֲדַמַּת מְקוֹר
הָאֵם יְרוּשָׁלַיִם
אוֹתְנוּ עוֹד תִּזְכֹּר
חֲסִידָה חֲסִידָה לְבִנַּת כְּנָף
בְּשָׂרֵי בְשָׁלוֹם הָעִיר
בְּשָׁלוֹם יְרוּשָׁלַיִם

הרישום ניתן באדיבותו של עלמו אישטה

שאלות לדין ולמחשבה

האזינו ל"שיר החסידה" בביצוע להקת "שבא" וקראו את מילות השיר.

<http://www.youtube.com/watch?v=MOT-7hirF4->

- א. האם הלחן הוא עליז או עצוב? אילו רגשות הוא מבטא לדעתכם?
- ב. חפשו מידע במקורות שונים על עליית יהודי אתיופיה. כתבו סיכום קצר והציגו אותו בכיתה.
- ג. אילו רגשות עולים מתיאור ירושלים ב"שיר החסידה" ומעדותה של גילה ביטאולין?
- ד. בעדותה של ביטאולין, האם התיאור של ירושלים מציאותי? האם ירושלים היא בבחינת חלום רחוק או מקום ממשי ובר-השגה?
- ה. מה ההבדל בין התפיסה של יהדות ספרד לתפיסה של יהדות אתיופיה? מי מהם מתייחס לארץ ישראל ממשיית ומי מהם לארץ ישראל סמלית? מה ניתן ללמוד מכך? מה משותף לשתי הקהילות?
- ו. התבוננו באיורו של עלמו אישטה. איור זה שימש השראה למדליה שהנפיקה החברה הישראלית למדליות ולמטבעות בשנת 2005 כדי להוקיר את הקהילה האתיופית במלאת 20 שנה ל"מבצע משה".
- ז. מה אתם רואים באיור? לאן צועדים היוצאים למסע? האם זהו אתר שקיים במציאות או רק בדמיון? מה אתם למדים מן השיר ומן האיור על זיקת יהודי אתיופיה לארץ ישראל?

יוצאים לדרך

בחרו אחת משתי האפשרויות האלה:

1. "אילו יכלה החסידה לדבר" - מה הייתה החסידה מספרת לילד או ילדה יהודיים החיים באתיופיה ומשוחחים אִתָּה על ארץ ישראל? על אילו מקומות ואתרים בארץ היא הייתה מספרת להם? האם יש לדעתכם דברים שהחסידה הייתה בוחרת שלא לספר לילדים? אילו שאלות הייתם שואלים את החסידה במקום הילדים?
2. כתבו גרסה חדשה לשירו של ריה"ל "לבי במזרח" מנקודת מבט של יהודי או יהודייה החיים באתיופיה. התבוננו במפת העולם - מה הם ארבעת הכיוונים? היכן נמצא המספר בשירכם והיכן נמצאת ארץ ישראל ביחס אליו? מי שולט בארץ ישראל ומי באתיופיה בתקופה שבחרתם לתאר? האם ללבם של יהודי אתיופיה נכסף לאותם מקומות שלבם של יהודי ספרד נכסף אליהם על פי השיר המקורי? בשיר המקורי ארץ ישראל נשארת בלתי מושגת, ועל כן כאבו של המשורר רב. האם כך גם בגרסה שלכם לשיר?